

FILMOTECA PER A LES ESCOLES

2020-2021



FilmoTeca
de Catalunya



Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

FILMOTECA PER A LES ESCOLES

CICLE DE CINEMA, MEMÒRIA, PAU I DRETS HUMANS

*Dia Internacional en Memòria de les
víctimes de l'Holocaust*

Sessió de fragments audiovisuals



Material didàctic de la pel·lícula

Recomanada per a Segon cicle d'ESO, Batxillerat i Cicles formatius



Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament

**memorial
democràtic**



Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**



Generalitat de Catalunya
**Departament
d'Educació**

Filmoteca per a les escoles està adreçat a centres educatius i té l'objectiu de fomentar l'interès d'infants i joves pel cinema, així com de formar els espectadors i espectadores del futur, tot posant en valor el nostre patrimoni cinematogràfic.

El cicle Cinema, memòria, pau i drets humans inclou projeccions i activitats pedagògiques associades als àmbits de memòria democràtica, pau i drets humans, i vinculades a un dia internacional relacionat amb aquestes temàtiques.

Aquest cicle està organitzat pels Serveis Educatius de la Filmoteca de Catalunya, l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament, el Memorial Democràtic i el Departament d'Educació.

Índex

5	Fitxa tècnica
5	Sinopsi
6	Què treballem?
6	Entitat convidada
7	Competències bàsiques relacionades
8	El testimoni oral i el relat sobre l'Holocaust
11	Cinema i memòria històrica
15	Les dones, víctimes de l'Holocaust
17	Proposta d'activitats
17	Abans del visionat
19	Després del visionat
21	Documentació relacionada



Hay que hablar: retrato de Ruth Fayon

Il faut parler: portrait de Ruth Fayon

Carole Roussopoulos i Rina Nissi, 2003

Suïssa, 29 minuts, VOSE

Ruth Fayon, deportada pel règim nazi durant la Segona Guerra Mundial, accepta d'enfrontar-se, després de trenta anys de silenci, al que no pot ser explicat. En aquest testimoni commovedor, Primo Levi s'uneix a Ruth Fayon gràcies a les imatges d'arxiu.

Hannah Arendt

Margarethe Von Trotta, 2012

Alemania, 113 minuts, VOSE

Biografia de la filòsofa jueu-alemanya Hannah Arendt, deixebila de Heidegger, que va treballar com a periodista en el judici a Adolf Eichmann, el nazi que va organitzar el genocidi del poble jueu durant la II Guerra Mundial, coneguda per "la solució final" en els espais que ocupaven els lager alemanys.

Nit i boira

Nuit et brouillard

Alain Resnais, 1955

França, 32 minuts, VOSE

Documental realitzat en commemoració del desè aniversari de l'alliberament dels camps de concentració i d'extermini. La pel·lícula és una barreja d'imatges d'arxiu en blanc i negre sobre la construcció dels camps, el seu funcionament i el seu alliberament, i d'imatges rodades en color, anys després de la finalització de la guerra en els espais que ocupaven els lager alemanys.

El fill de Saül

Saul fia

László Nemes, 2015

Hongria, 107 minuts, VOSE

L'any 1944, durant l'horror del camp de concentració d'Auschwitz, un presoner jueu hongarès anomenat Saul, membre dels 'Sonderkommando' –encarregats de cremar els cadàvers dels presoners gasats–, troba certa supervivència moral tractant de salvar dels forns crematoris el cos d'un nen que adopta com el seu fill.

Material didàctic elaborat per:

Què treballem?

- El testimoni oral i el relat sobre l'Holocaust
- Cinema i memòria històrica
- Les dones, víctimes de l'Holocaust

Entitat convidada

Amical de Ravensbrück

L'Amical de Ravensbrück es va fundar a Barcelona l'any 2005 com a resposta a la solemne promesa de les dones supervivents del camp: donar testimoni del que va passar per a que no torni a succeir. El seu objectiu és el relleu generacional perquè les veus de les supervivents s'estan apagant. Treballa per tal de vincular les joves generacions amb la memòria i comprometre-les amb la cultura de pau.

Competències bàsiques relacionades

Competències bàsiques de l'àmbit artístic

- Mostrar hàbits de percepció reflexiva i oberta de la realitat sonora i visual de l'entorn natural i cultural.
- Valorar amb respecte i sentit crític les produccions artístiques en els seus contextos i funcions.
- Gaudir de les experiències i creacions artístiques com a font d'enriquiment personal i social.

Competències bàsiques de l'àmbit de cultura i valors

- Assumir actituds ètiques derivades de la Declaració Universal dels Drets Humans.
- Qüestionar-se i usar l'argumentació per superar prejudicis i per consolidar el pensament propi.
- Comprendre i valorar el nostre món a partir de les arrels culturals que l'han configurat.
- Copsar les dimensions ètiques dels grans relats literaris i de les obres artístiques.

Competències bàsiques de l'àmbit social

- Aplicar els procediments de la recerca històrica a partir de la formulació de preguntes i l'anàlisi de fonts, per interpretar el passat.
- Interpretar que el present és producte del passat, per comprendre que el futur és fruit de les decisions i accions actuals.
- Analitzar les manifestacions culturals i relacionar-les amb els seus creadors i la seva època, per interpretar les diverses cosmovisions i la seva finalitat.
- Participar activament i de manera compromesa en projectes per exercir drets, deures i responsabilitats propis d'una societat democràtica.
- Pronunciar-se i comprometre's en la defensa de la justícia, la llibertat i la igualtat entre homes i dones.

Material didàctic elaborat per:

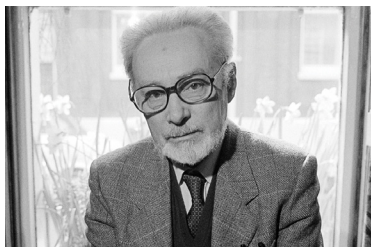
El testimoni oral i el relat sobre l'Holocaust

Contra el silenci

“El campo de concentración sólo es imaginable como literatura, no como realidad -tampoco cuando lo vivimos, que es cuando resulta menos concebible.”

Imre Kertész,¹ supervivent i Premi Nobel de Literatura l'any 2002.

La Segona Guerra Mundial, l'Holocaust i els múltiples episodis de violència vinculats al conflicte van estar envoltats, durant dècades després de la seva fi, de silencis i oblit. La filòsofa Hannah Arendt ho va explicar amb aquestes paraules quan va visitar Alemanya el 1950: “arreu es percep la falta de reacció davant del que va succeir, però és difícil precisar si això es deu al rebuig internacional al dol o si expressa una autèntica incapacitat emocional”.²



Primo Levi i Giuliana Tedeschi van ser dos dels supervivents italians als camps de concentració nazi que van decidir relatar les seves experiències.

Després de la derrota d'Alemanya, molts jueus i jueves van mantenir la mateixa estratègia de supervivència que en temps de guerra: la d'amagar la seva identitat jueva a les persones que coneixien, a veïns i veïnes, amb l'objectiu de recuperar, al menys, l'aparença de normalitat. Sens dubte, n'hi va haver que van sentir el desig irrefrenable de parlar i donar testimoni, com ara Primo Levi, que el 1946 va narrar la seva història a Auschwitz al llibre *Se questo è un uomo* (Si això és un home). És reveladora la resposta de l'editorial italiana d'esquerres Einaudi, que en aquell moment va rebutjar el manuscrit. Cap al 1955, Levi va apuntar que s'havia adonat que parlar dels camps de la mort no era ben acceptat: “Es corre el risc de ser acusat de fer-se la víctima o d'exhibició impúdica”.³ No va ser fins el 1959 quan el relat de Levi es va publicar al Regne Unit i, més tard, el 1987, l'any de la seva mort, quan ho va fer a França. De la mateixa manera, una italiana supervivent del camp de Birkenau, Giuliana Tedeschi, va confessar: “He conegut a gent que no vol saber res, perquè els italians, després de tot, també van patir... Fins i tot els que no van anar als camps... Així que vaig decidir guardar silenci durant molt de temps.”⁴ Durant la postguerra, l'Holocaust va ser una de les moltes coses que la gent va voler oblidar. La dificultat de reconèixer el que realment havia ocorregut i la voluntat de passar pàgina, de recuperar la normalitat i de gaudir de la incipient bonança dels anys posteriors a la guerra va fomentar l'amnèsia col·lectiva de bona part dels europeus.

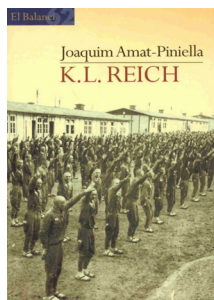
1. Imre Kertész, *Diario de la galera*, Barcelona: El acantilado, 2004.

2. Tony Judt, *Postguerra: una historia de Europa desde 1945*, Barcelona: Círculo de Lectores, 2006.

3. Tony Judt, op. cit.

4. Nicola Caracciolo, *Uncertain refuge: Italy and the Jews during the Holocaust*, University of Illinois Press, 1995.

Material didàctic elaborat per:



El català Joaquim Amat-Piniella va escriure la novel·la *K. L. Reich* inspirada en la seva experiència de pres als camps nazis durant 5 anys.

A Espanya, aquest silenci venia promogut, a més, per la censura del règim franquista. El cas editorial de la novel·la *K. L. Reich*, escrita per Joaquim Amat-Piniella l'any 1946 n'és paradigmàtic. Amat-Piniella va ser alliberat del Kommando annex a Mauthausen el 1945 i un any després va voler publicar, sense èxit, aquesta novel·la quasi autobiogràfica. El manuscrit es va quedar en els calaixos dels censors franquistes fins el 1963 per "falta d'objectivitat".⁵

5. Ho explica Montserrat Roig a *Els catalans als camps nazis*, Barcelona: Edicions 62, 1977. També precisa que la novel·la d'Amat-Piniella va poder veure la llum abans en la seva versió castellana gràcies a l'editor Carlos Barral.

La importància cabdal de l'experiència personal

"Després d'Auschwitz és impossible escriure poesia"

Theodor Adorno, filòsof

"Després d'Auschwitz és impossible escriure poesia que no sigui sobre Auschwitz o tenint en compte el que allà va passar"

Primo Levi, supervivent, químic i escriptor

"La història oral és la més nova i la més antiga forma de fer història."

Paul Thompson, expert en història oral.⁶

Que la història l'escriuen els vencedors és una afirmació sovint emprada per qüestionar el punt de vista des del qual, en cada cas, s'ha relatat la Història oficial, així com per posar en dubte els criteris que la historiografia tradicional ha defensat com a constitutius del relat hegemònic, un relat acceptat pels diferents estrats del poder, des de l'autoritat acadèmica fins els mateixos estats i les seves corresponents institucions militars i financeres.

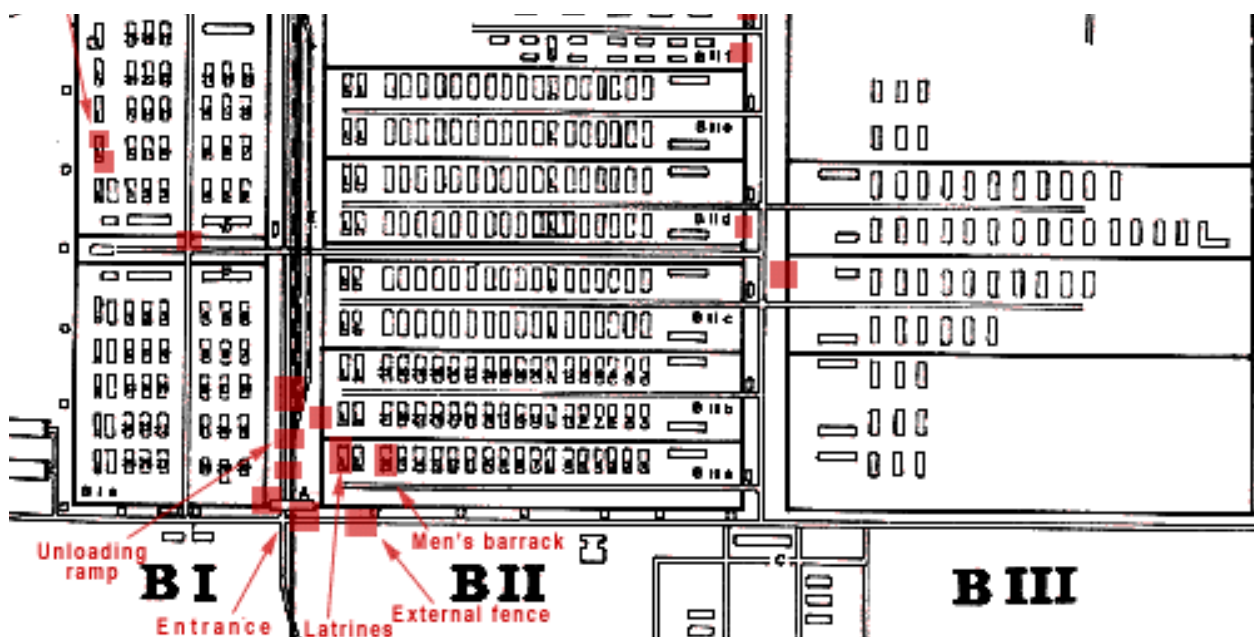
Davant de la impossibilitat moral d'entendre l'Holocaust seguint un dispositiu racional de causes i conseqüències, els i les supervivents dels camps poden explicar i han explicat les seves vivències, records, experiències i malsons, tot garantint la construcció d'un relat d'allò inenarrable i la configuració d'una memòria col·lectiva que impedeixi l'oblit.



Els supervivents de l'Holocaust Miriam Ziegler (80 anys), Paula Lebovics (82), Gabor Hirsch (86), i Eva Kor (81), posen amb una fotografia seva d'infància, presa en el moment de l'alliberació d'Auschwitz. Font: *Independent*, UK, 2015.

6. Paul Thompson, *La voz del pasado. Historia oral*, València: Edicions Alfons el Magnànim, 1988.

Material didàctic elaborat per:



Tot i que les càmeres fotogràfiques i de cinema van entrar als camps nazis, molta de la documentació referent a les deportacions, la concentració i l'extermini va ser destruïda abans de la caiguda de Hitler. Part de la feina posterior ha estat la recuperació d'informació i la generació de documentació interpretable. A la imatge es veu la planta del camp d'extermini de Birkenau.

El recull de la memòria viva de les persones que ho van viure en primera persona és cabdal com a testimoni d'un episodi històric que resulta inaprehensible a partir, només, de les dades, les xifres i la cronologia freda. La seva experiència personal es creua amb la història de manera ineludible i dóna veu a l'horror de l'Holocaust, alhora que genera documentació per a la construcció del relat de la memòria.

A Espanya i a Catalunya, una de les fonts més importants a l'hora de configurar la memòria històrica també han estat els testimonis de les persones deportades, en gran mesura preses als camps de concentració nazis per haver format part de la resistència antifranquista i antifeixista, i per haver lluitat, en definitiva, pels drets i llibertats democràtiques. Estudis a partir de la memòria oral com *Els catalans als camps nazis*, de Montserrat Roig o reculls de les pròpies supervivents, com ara *De la re-*

sistència y la deportación. 50 testimonios de mujeres españolas, de Neus Català, han estat obres imprescindibles per a la recuperació de la memòria pròpia del nostre país.

Actualment, la Ley de Memoria Histórica (2007) en àmbit estatal, el Memorial Democràtic a Catalunya i el Comissionat de Memòria Històrica a Barcelona vetllen per la recuperació, la commemoració i el foment de la memòria democràtica i posen al centre de la seva activitat la dignitat de les persones i el respecte pels drets humans per tal que la barbàrie no es torni a repetir ni aquí ni enlloc. Perquè, en paraules de Català, "el feixisme no s'ha acabat, això continua".⁷

7. Declaració extreta d'una entrevista de Montserrat Roig a Neus Català per al programa *Personatges* de Televisió Espanyola. Es pot veure a: <http://www.rtve.es/alacarta/videos/personatges/arxiu-tve-catalunya-personatges-neus-catala/3259171/>

Material didàctic elaborat per:

Cinema i memòria històrica

L'entrada de les càmeres als camps de concentració

Durant el temps que els camps van estar en funcionament, els nazis van prendre moltes precaucions per a no deixar rastre dels crims que s'hi cometien i, de fet, van destruir la majoria de documents fotogràfics abans de l'alliberament dels camps. Per això, és difícil trobar registres visuals dels camps, més enllà de les fotografies d'identificació dels presoners que els propis nazis realitzaven o alguns negatius que uns pocs dels presoners van aconseguir conservar.



Una de les quatre fotografies que va realitzar Alex, un jueu presoner a Auschwitz. La imatge va ser presa des de l'interior de la càmera de gas. Agost de 1944. Oswiecim, Museo de Auschwitz-Birkenau.

Quan al juliol de 1944, en els últims compassos de la Segona Guerra Mundial, les tropes aliades van avançar cap al cor de l'Alemanya nazi, les forces soviètiques van ser les primeres en descobrir el camp de Majdanek, prop de Lublin a Polònia. Posteriorment es van anar trobant els altres camps i alliberant als i les supervivents. És en aquest moment quan a part dels soldats, van entrar als camps periodistes i reporters i reporteress "armats" amb les seves càmeres. Calia realitzar imatges, documents fotogràfics que expliquessin al món el terrible crim contra la humanitat que allí havia ocorregut i que havia estat tant de temps invisibilitzat. Però el periodista del New York Times, H.W. Lawrence, va declarar que el camp de Majdanek era "el lloc més espantós de la terra". Els camps de concentració eren un veritable "infern a la terra". Aleshores es planteja el següent conflicte: com representar el que allí havia ocorregut? Com es podia documentar en imatges un atrocitat com els camps d'extermini? Quins són els límits d'aquesta representació?

L'ètica de la representació

La cèlebre frase atribuïda al filòsof alemany Theodor Adorno fa referència a la dificultat de realitzar qualsevol intent de fer poesia després de l'experiència dels camps de concentració. És una manera d'introduir el conflicte estètic i moral que suposaria a partir d'aleshores la representació dels camps d'extermini. En la mateixa línia, el cineasta francès Jacques Rivette va escriure un article anomenat "De l'abjecció", publicat a la revista *Cahiers du Cinéma* al juny de 1961. En ell

Material didàctic elaborat per:

reflexionava sobre la pel·lícula *Kapò* (1961), de Gilles Pontecorvo, un film sobre els camps de concentració i l'Holocaust nazi, tot arribant a la conclusió que la posició i els moviments de la càmera, així com tots els elements del cinema, van estretament lligats a l'ètica del director o directora. Es referia, sobretot, a un *travelling* que Pontecorvo feia sobre el cos d'un personatge que s'havia suïcidat tirant-se sobre el filat elèctric, considerant-lo abjecte en tant que forçava els espectadors i espectadores a contemplar, com si fos un espectacle, les despulles de la mort. S'afegia, aleshores, a la consideració del també cineasta Jean-Luc Godard que "el *travelling* és una qüestió de moral".



Aquesta va ser la portada de la revista TIME del mes de maig de 1945.

I és que quan parlem de cinema, encara que sigui cinema històric, no podem oblidar que qualsevol imatge és sempre una representació, per molt que s'assembli a allò referenciat. Davant del que podem anomenar cinema històric, però, sovint el que ens trobem és una "doble representació"⁸: en primer lloc, la pròpia del relat cinematogràfic, però, també, la del relat de la història. Perquè cal recordar que qualsevol relat de la història és això: un relat. En la recerca d'allò que va ser, que ja no existeix, no podem deixar de tenir en compte

des d'on partim, des d'on expliquem, des d'on ens preguntem què va passar.

És en aquest complicat escenari on es desenvolupen els films que representen l'Holocaust, aleshores és pertinent preguntar-se sobre l'ètica que regeix la representació. Si "l'única cosa que enuncia un film històric no és més que una interpretació"⁹, el que ens acabem trobant és que aquests films, aquests relats que interpreten la història ens parlen més de l'època en que estan fets que de l'època que recreen.

Cinema i memòria històrica

La memòria es el mecanisme que permet a l'individu de relacionar-se amb el passat. Quan les idees o impressions del passat són compartides per altres individus es pot parlar de memòria col·lectiva. La memòria col·lectiva està en permanent relació amb el discurs històric i, com dèiem abans, el discurs històric és present també en el cinema històric inclòs el documental. El paper del cinema en relació amb la memòria col·lectiva pot prendre diverses formes: des de la recuperació del passat en clau nostàlgica, complaent o fins i tot de compassió per allò perdut, fins a l'elaboració crítica que implica un judici sobre el passat i sobre les condicions sota les quals la memòria ha conservat el record d'aquell passat¹⁰. Quan aquest passat és el de l'Holocaust, el paper del cinema en la seva representació i per tant en la configuració de la memòria ocupa un lloc molt important.

Veiem alguns exemples de les nombroses obres audiovisuals que s'han creat sobre els camps d'extermini i les diverses formes d'encarar el conflicte de la representació.

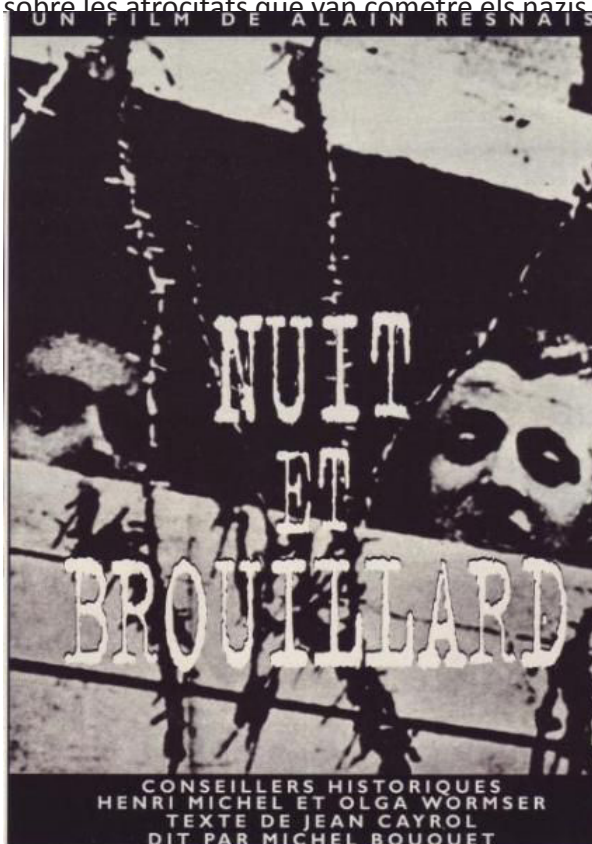
8 i 10. José Enrique Monterde, Marta Selva i Anna Solà, *La representación cinematográfica de la historia*, Madrid: Akal Ediciones, 2001.

9. *Ça* núm 12/13, p.14.

Material didàctic elaborat per:

Nuit et brouillard (Nit i boira), Alain Resnais

El 1955 Alain Resnais va realitzar una pel·lícula a partir de material cinematogràfic i fotogràfic confiscat als nazis. Era la primera vegada que es visibilitzava aquest material i la seva estrena va causar un gran impacte. El documental no és tan sols un informe sobre els camps de concentració, no es tracta d'un registre de les proves que n'evidencien l'existència sinó que fa una reflexió sobre la impossibilitat de la representació, sobre la memòria com a exigència necessària de la resistència, al mateix temps que introdueix la idea de la responsabilitat col·lectiva, no tan sols de la societat alemanya sinó de tot Europa i tota la humanitat sobre les atrocitats que van cometre els nazis.

**Hannah Arendt, Margarethe Von Trotta**

El 2011 la cineasta Margarethe von Trotta va filmar una pel·lícula titulada *Hannah Arendt* que recrea quatre anys de la vida de la cèlebre filòsofa alemanya: els relacionat amb el judici d'Adolf Eichmann, que ella va cobrir com a corresponsal de la revista The New Yorker i que va derivar en el polèmic llibre *Eichman a Jerusalem. Un informe sobre la banalitat del mal*. Eichman va ser jutjat a Israel acusat de genocidi contra el poble jueu durant la Segona Guerra Mundial. Arendt, que era jueva, a més de fer un informe del judici va fer un profund anàlisi de l'"individu Eichmann" per desxifrar els motius que porten a una persona a actuar així. "El que jo vull és comprendre" afirma Hannah Arendt al film de Von Trotta. La seva teoria és que Adolf Eichmann no poseïa una trajectòria o característiques antisemites i no presentava evidències de ser mentalment malalt sinó que actuava simplement per desig de promocionar-se en la seva carrera professional i el seus actes eren el resultat de complir les ordres dels seus superiors. Era un simple buròcrata que complia ordres sense reflexionar sobre les seves conseqüències. En paraules d'Arendt, "Eichmann no era un Yago o un Macbeth i res podia estar més lluny de les seves intencions que resultar un malvat. Eichmann no tenia motius, més enllà d'aquells demostrats per la seva extraordinària diligència en l'ordre del seu progrés personal."¹¹ En escollir la vida de Hannah Arendt i particularment d'aquesta etapa, Von Trotta fa una elecció de representació de l'Holocaust que

Material didàctic elaborat per:

passa per indagar en les causes, fer un anàlisi crític del passat, així com per contribuir a la memòria de la figura de Hannah Arendt i les seves aportacions filosòfiques.



Saul Fia (El hijo de Saúl), László Nemes

En la seva primera pel·lícula, l'hongarès László Nemes tracta la qüestió de l'Holocaust i ho fa d'una manera que resulta innovadora en termes de representació. El film se centra en el personatge de Saúl, que és un jueu presoner d'Auschwitz que forma part d'un *Sonderkommando*, un grup especial de presos als que els nazis obligaven a fer-se càrrec de les tasques d'extermini. Davant d'un escenari tan terrible de representar, Nemes escull una càmera en mà que es situa tota l'estona molt a prop del

protagonista, gairebé sempre des de darrere, una profunditat de camp molt limitada de manera que gairebé tot el que no sigui el rostre del protagonista queda desenfocat, i un treball de so molt acurat que amplia l'enquadrament als espectadors i espectadores ja que s'entén molt més del que es veu. D'aquesta manera, el cineasta representa una experiència duríssima sense necessitat de mostrar, explicitar o evidenciar res, un procediment que funciona com a recurs formal ètic i com a metàfora de fons, ja que el film parla de la impossibilitat de tenir una visió global del camp d'extermini. La pel·lícula va guanyar un premi al Festival de Cannes i ha estat molt valorada per la crítica. Javier Ocaña escrivia al diari El País: "*Es la extraordinaria El hijo de Saúl, un órdago a la cuestión del travelling como cuestión moral de Godard, un antídoto a la teoría de la abyección de Rivette, un listísimo anzuelo a los tabúes de representación de Lanzmann.*"



11. Hannah Arendt, Eichmann en Jerusalén, Barcelona, DeBolsillo, 2004.

Material didàctic elaborat per:

Les dones, víctimes de l'Holocaust

“No reivindicuem la veritat com un privilegi, sinó per justícia i constitució d’una història que arrenca el 1936, per respecte a les nostres mortes, per desagreujar a tantes dones oblidades.”

Neus Català, supervivent del camp nazi de Ravensbrück

Les ideologies feixistes es caracteritzen per considerar les dones com a ciutadanes de segona categoria, valorades exclusivament per a la vida domèstica i al servei del que consideren la seva funció principal: la reproducció i la maternitat. El nacionalsocialisme alemany (com el nacionalcatolicisme espanyol), doncs, era una ideologia masclista que menyspreava les dones i que responia a qualsevol desobediència amb violència. En els camps de concentració, les preses van ser doblement explotades, per ser resistents antifeixistes i per ser dones, però el vel de l’oblit sovint ha obviat els patiments addicionals pels quals van passar les deportades.

Ravensbrück: capital del crim contra les dones

Al camp de Ravensbrück, reservat per a dones i infants, va haver aproximadament 132.000 preses de quaranta països diferents. Quatre-centes eren espanyoles. Les xifres exactes, però, no se sabran mai del cert, atès que els fitxers del camp van ser cremats i destruïts abans de la caiguda del règim nazi. En aquell camp, les tortures misògines exercides sobre

els cossos de les dones contemplaven pràctiques com l’experimentació mèdica, l’esterilització, l’infanticidi, la prostitució forçada i tot tipus de controls ginecològics abusius i, per suposat, antihigiènic.



Fotografia de dones preses al camp de concentració nazi de Ravensbrück.

Neus Català, pagesa del Priorat que patí la deportació a Ravensbrück després de fer la resistència contra els alemanys a França i testimoni viu d’aquells horrors, recorda: *“A tot el meu grup ens van posar una injecció per eliminar-nos la menstruació amb l’excusa que seriem més productives. Això va passar el 1944 i no vaig tornar a tenir la regla fins el 1951.”* L’impacte físic i psicològic produït en les supervivents va generar, en molts casos, una llarga etapa de silenci. Com Ruth Fayon, moltes dones van callar durant més de 30 anys abans de començar a explicar les seves experiències. El 30 d’abril de 1945 Ravensbrück va ser alliberat per l’exèrcit rus.

Material didàctic elaborat per:



Dibuix de les preses entrant a la fàbrica d'armament de Siemens per realitzar-hi treballs forçats.

Per a moltes d'aquelles dones, com diu Català, després d'aquelles vivències, l'alliberació del camp no va suposar una veritable alliberació.¹²

Espais de resistència dins el camp

Neus Català i Teresa del Hoyo, dues de les impulsores de la seu d'Amical Ravensbrück a Barcelona, s'han preocupat per compartir les experiències de les supervivents catalanes per tal d'enfortir la memòria col·lectiva i de no oblidar el que va succeir. Tot i les tortures i el maltractament constant, algunes històries recorden com les preses van organitzar-se en diferents ocasions per mostrar la seva desavinença amb el règim i, fins i tot, per boicotejar-lo.

Català recorda l'organització d'una vaga dins el camp. Ella i les seves companyes, enemics del Reich i resistents, van renunciar a cobrar per les feines que els dictaven. Davant

la forçosa obligatorietat d'aquells treballs, es van negar a acceptar almoïna d'un règim oposat als seus ideals. A Holleischen, al complex aixecat per l'empresa Siemens per a la fabricació d'armament, Català també recorda es van guanyar la fama de ser el "Kommando de les gandules". Teresa del Hoyo explica: *"El nombre se lo pusieron las autoridades del campo que pensaban que eran vagas, que el trabajo no salía porque ellas no trabajaban. Pero nada más alejado de la realidad. Las mujeres se organizaron para boicotear las balas metiéndoles moscas muertas o escupitajos"*¹³. Es diu que van inutilitzar uns 10 milions de projectils i van espatllar diverses màquines. Sabotatge per a la resistència.

12. Extret de l'entrevista de Montserrat Roig a Neus Català citada prèviament.

13. Extret de l'article "Neus Català: 100 años de resistencia antifascista", escrit per Cristina Barbarroja i publicat al diari Público: <http://www.publico.es/politica/iconos-izquierda-neus-catala-100.html>

Material didàctic elaborat per:

Proposta d'activitats

Abans del visionat:

- El film de Carole Roussopoulos que es projectarà porta per títol Cal parlar. Reflexionar al voltant d'aquest títol i valorar per què encara cal parlar. Es pot fomentar que els i les alumnes comentin què saben sobre l'Holocaust per tal de recollir els seus coneixements previs sobre aquest episodi històric.
- Neus Català, supervivent del camp de Ravensbrück, sovint anomena els camps de concentració com a "camps de la mort". Quan parla dels camps de treball els anomena "camps de la mort lenta". Buscar informació al voltant de la vida a algun camp nazi (Auschwitz, Birkenau, Dachau, Ravensbrück...) i compartir-la, en forma d'exposició, amb la resta de companys i companyes.
- El 1961 va tenir lloc a Jerusalem el judici contra Adolf Eichmann, cap nazi encarregat d'organitzar la deportació dels jueus d'Europa als camps d'extermini i de l'aplicació de l'anomenada "solució final". Arrel d'aquest judici, que va ser retransmès per televisió amb gran expectació internacional, Hannah Arendt, una de les filòsofes jueves més importants del segle XX, va escriure un informe on declarava que Eichmann encarnava *la banalitat del mal*.

Promoure la reflexió al voltant d'aquesta expressió. Què vol dir Arendt? Algunes preguntes que poden ser útils per a la dinamització: Creieu que s'han de complir les normes que considerem immorals? Quins elements caldria tenir presents a l'hora de decidir què és correcte i què no ho és? Quina importància té pensar per un/a mateix/a a l'hora de decidir què és correcte? Creieu que les persones normals poden arribar a cometre atrocitats? Si no som lliures en actuar, som responsables dels nostres actes? Reflexionar sobre els límits de la llibertat i de la responsabilitat.

- L'escriptor italià Primo Levi (1919-1981) va ser un dels supervivents de l'Holocaust. A la seva obra *Si això és un home* relata la seva experiència en el camp d'extermini d'Auschwitz i és considerada com una de les més importants

Material didàctic elaborat per:

del segle XX. Buscar informació sobre l'escriptor i la seva biografia. A continuació llegir aquest fragment de l'apèndix de *Si això és un home*:

"Però en l'odi nazi no hi ha racionalitat: és un odi que no és en nosaltres, és fora de l'home, és un fruit verinós nascut del tronc funest del feixisme, però és fora i més enllà del mateix feixisme. No el podem entendre, però podem i hem d'entendre d'on neix, i estar en guàrdia. Si comprendre és impossible, conèixer és necessari, perquè el que va succeir pot tornar, les consciències poden ser seduïdes i ofuscades novament: també les nostres.

Per això, meditar sobre tot el que va passar és un deure de tothom. Tothom ha de saber o recordar, que quan Hitler i Mussolini parlaven públicament la gent se'ls creia, els aplaudia, els adorava com a déus. Eren "líders carismàtics", tenien un poder secret de seducció que no provenia de la credibilitat o de l'encert de les coses que deien sinó de la manera suggestiva amb què les deien [...], milions de fidels els van exaltar i seguir fins a la mort. Cal recordar que aquests fidels, i entre aquests també els diligents executors d'ordres inhumanes, no eres esbirros consumats, no eren (tret de poques excepcions) monstres: eren homes qualssevol. De monstres, n'hi ha, però són massa pocs perquè siguin realment perillosos; són més perillosos els homes corrents, els funcionaris disposats a creure i a obeir sense discutir, com Eichmann, com Höss [...]; com els militars francesos de vint anys després, massacradors a Algèria i com els militars americans de trenta anys després, massacradors a Vietnam."

Reflexionar i comentar conjuntament: Fa referència Primo Levi a la noció de memòria? Com? Per a què creu que és important la memòria de la història, en aquest cas, de l'Holocaust?

Aquest text va ser redactat el 1967, per a una edició escolar que pretenia respondre a preguntes que sovint li feien els i les estudiants quan visitava les escoles. Què li preguntàrieu a Primo Levi si poguéssiu parlar-hi?

Al final del fragment, Levi fa referència a les massacres a Algèria i al Vietnam, què en sabeu d'aquests fets? Quins altres exemples creieu que es podrien posar si es fes un text com aquest actualment?

-

Material didàctic elaborat per:

Després del visionat:

- Veure la pel·lícula d'Alan Resnais *Nuit et brouillard* (*Nit i boira*). A continuació reflexionar i comentar conjuntament:

Per què Resnais utilitza material fílmic en blanc i negre juntament amb material en color? A què pertany cadascun dels materials, és a dir d'on prové, on i quan ha estat filmat? Quin efecte creen els dos materials confrontats?

El text de la veu en *off* va ser escrit per Jean Cayrol, quin tipus de text és? Quins recursos literaris fa servir? S'assembla al tipus de text que acostumen a narrar els reportatges o documentals? En què es diferencia?

- Gerhard Richter és un pintor alemany que va néixer el 1932 a Dresde, Alemanya. Buscar informació sobre la seva obra i la seva biografia. Una de les seves peces és la sèrie titulada "*Birkenau*" (2014) on fa una abstracció a partir de les 4 fotografies que va realitzar un pres dins del camp d'extermini de Birkenau (veure més amunt).



Buscar imatges de les peces i reflexionar sobre el conflicte de la representació de l'Holocaust en l'art.

Material didàctic elaborat per:

Richter en una entrevista deia: “és cert que en la pintura sobre Auschwitz hi ha un element nou. Les fotografies que són testimoni de l’Holocaust ens enfronten a un grau de veritat que ens remou tan profundament que qualsevol intent d’aproximació per part de la pintura ens resulta, en contrast, indefensa i insatisfactòria”. Per què creieu que diu això? I quina relació té amb el seu tipus de pintura?

- Art Spiegelman és un dibuixant de còmic d’origen polonès nascut a Suècia, d’ però que ha viscut sempre a Nova York . Una de les seves obres més conegudes és *Maus: Relat d’un supervivent* (títol original anglès: *Maus. A survivor’s Tale*) és una novel·la gràfica que relata la història del pare de l’autor, que va sobreviure a l’Holocaust com a jueu a la Polònia de la Segona Guerra Mundial, al camp de concentració d’ Auschwitz. L’obra va ser guardonada amb el Premi Pulitzer l’any 1992 i ha estat traduïda a nombroses llengües. El material autobiogràfic va ser recollit per Spiegelman en entrevistes gravades, presencials o per telèfon, a les quals ell va afegir la pròpia opinió o revisió posterior.

Buscar informació sobre l’autor i sobre l’obra i si és possible, llegir la novel·la gràfica.

Comentar conjuntament l’obra: què explica i com ho explica. Quina diferència hi ha en la representació en dibuixos que proposa *Maus* i com seria si fos en una pel·lícula. Reflexionar sobre com devia ser el procés de creació de la obra, on l’autor entrevistava el seu pare. Fixar-se en la representació - metàfora que fa servir amb els animals: ratolins per a representar els jueus, gats per als alemanys, porcs per als polonesos, granotes per als francesos, cérvols per als suecs i gossos per als nord-americans. Perquè creieu que utilitza aquest recurs? Què significa?

- Proposar una activitat creativa: en petits grups cooperatius, recollir el testimoni audiovisual d’algun familiar de l’alumnat (l’avi o l’àvia, per exemple) al voltant d’alguna qüestió que penseu pugui ser interessant de documentar i compartir: com era la vida quan eren petits, quina era la seva relació amb el cinema quan eren joves, com van viure la Guerra Civil... És important recordar que per fer una bona entrevista cal documentar-se prèviament, preparar les preguntes i escoltar allò que la persona entrevistada ens explica, per tal d’aprofitar al màxim la informació que ens proporciona. Per tal d’afegir significat a les imatges, podeu triar una localització per filmar que estigui relacionada amb la temàtica de l’entrevista.

Material didàctic elaborat per:

Documentació relacionada

Enllaços d'interès

Memorial Democràtic de Catalunya
memorialdemocratic.gencat.cat

Amical Ravensbruck
amicalravensbruck.org

Amical Mauthausen
amical-mauthausen.org

Montserrat Roig entrevista a Neus Català per al programa Personatges de TVE
rtve.es/alicarta/videos/personatges/arxiu-tve-catalunya-personatges-neus-catala/3259171/

“Neus Català: 100 años de resistencia antifascista”, Cristina Barbarroja al diari Público
publico.es/politica/iconos-izquierda-neus-catala-100.html

Jewish Museum a Berlin
jmberlin.de

Llibres i novel·les gràfiques

Els catalans als camps nazis, Montserrat Roig, Barcelona: Edicions 62, 1977.

Hay un punto en la tierra, Giuliana Tedeschi, Barcelona: Letrumero, 1996.

Eichmann en Jerusalén, Hannah Arendt, Barcelona, DeBolsillo, 2004.

Diario de la galera, Imre Kertész, Barcelona: El acantilado, 2004.

Postguerra: una historia de Europa desde 1945, Tony Judt, Barcelona: Círculo de Lectores, 2006.

K. L. Reich, Joaquim Amat-Piniella, Barcelona: Edicions 62, 2007.

Si això és un home, Primo Levi, Barcelona: La butxaca, 2008.

Material didàctic elaborat per:

Maus, Art Spiegelman, Barcelona: Inreves, 2011.

Yo, René Tardi. Prisionero de guerra en Stalag IIB, Barcelona: Norma Editorial, 2015.

Filmografia relacionada

Saul Fia (El hijo de Saúl), László Nemes
Hungria, 2015

Hannah Arendt, Marguerette von Trotta
Alemanya, 2011

The Pianist (El pianista), Roman Polanski
Regne Unit, 2002

The Boy in the Striped Pajamas, (El niño con el pijama de rayas), Mark Herman
Regne Unit, 2002

La vitta é bella (La vida es bella), Roberto Benigni
Itàlia, 1997

Shindler's List (La lista de Shindler), Steven Spielberg
Estats Units, 1993

Europa, Europa, Agnieszka Holland
Alemanya, França, 1990

Shoah, Claude Lanzmann
França, 1985

Nuit et brouillard (Nit i boira), Alain Resnais
França, 1955

Roma, città aperta (Roma, ciudad abierta), Robert Rossellini
Itàlia, 1945

Dades de contacte

Si voleu aprofundir més en aquest o altres aspectes del cinema, els docents disposen d'accés gratuït a la Biblioteca del cinema de la Filmoteca amb tot tipus de recursos i bibliografia sobre cinema i cultura audiovisual.

Filmoteca de Catalunya

Filmoteca per a les escoles

filmoteca.escoles@gencat.cat

T 935 565 198

<http://blocs.gencat.cat/filmotecaescoles>

<http://www.filmoteca.cat/web/ca/article/filmoteca-les-escoles>

Drac Màgic

merce@dracmagic.cat

T 93 216 00 04

www.dracmagic.cat